

посібник / [І.Д. Бех, О.М. Докукіна, С.Д. Федоренко, І.М. Шкільна, К.О. Журба]. Київ, 2019. 114 с.

*Стецишин Марія,
студентка магістратури спец. 012 «Дошкільна освіта»
Науковий керівник – к. пед. н., доц. Тамара Пагула,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені акад. С. Дем'янчука»*

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність теми дослідження зумовлена об'єктивною потребою вдосконалення процесу інтелектуального розвитку особистості на етапі старшого дошкільного віку в умовах динамічної трансформації сучасного освітнього простору. Проблема формування часових уявлень посідає особливе місце в системі математичної та природничої підготовки дітей, оскільки категорія часу є фундаментальною характеристикою буття, що визначає здатність індивіда до адаптації, планування та саморегуляції діяльності. Складність сприйняття часових відношень дошкільниками пояснюється високим рівнем абстрактності часових параметрів, їхньою релятивністю та відсутністю наочної форми, що входить у суперечність із наочно-образним характером мислення дитини цього віку. Відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, формування часової компетентності є невід'ємним складником логіко-математичного розвитку та необхідною умовою успішної адаптації дитини до майбутнього шкільного навчання.

У сучасних умовах інформатизації суспільства традиційні методики ознайомлення з часом часто виявляються недостатньо ефективними, оскільки не враховують зміну когнітивних профілів сучасних дітей, які зростають у насиченому цифровому середовищі. Це зумовлює необхідність пошуку та впровадження інноваційних педагогічних технологій, таких як моделювання часових циклів, використання інтерактивних засобів, методів візуалізації часових

потоків та проектних технологій, що дозволяють зробити процес освоєння часу більш наочним та особистісно значущим.

Часові уявлення є важливим компонентом пізнавального розвитку дошкільників, оскільки забезпечують осмислення послідовності подій, орієнтацію в режимних моментах, усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків, планування власної діяльності та регуляцію поведінки. У старшому дошкільному віці відбувається інтенсивний перехід від ситуативного сприймання часу до його узагальненого розуміння, що пов'язано з розвитком мислення, мовлення та довільності психічних процесів. Водночас результати практичних спостережень засвідчують фрагментарність, нестійкість і формальність часових уявлень у значної частини дітей, що посилюється умовами цифровізації дитинства та зміною характеру освітніх впливів. У зв'язку з цим виникає потреба не лише в упровадженні сучасних педагогічних технологій формування часових уявлень, а й у науково обґрунтованому емпіричному дослідженні рівня їх сформованості, яке дозволяє об'єктивно оцінити вихідний стан проблеми та визначити ефективність запропонованих педагогічних впливів.

Необхідність виокремлення критеріїв, показників та рівнів сформованості часових уявлень у дітей старшого дошкільного віку зумовлена вимогами до наукової коректності та достовірності педагогічної діагностики. Критеріально-рівневий підхід дає змогу систематизувати складне психолого-педагогічне явище, яким є часові уявлення, розкрити його структурні компоненти та забезпечити цілісне оцінювання як когнітивних, так і практичних та особистісних аспектів їх сформованості. Чітке визначення критеріїв і відповідних показників дозволяє уникнути суб'єктивізму в оцінюванні результатів, забезпечує порівнюваність емпіричних даних, а також створює підґрунтя для визначення динаміки розвитку часових уявлень у процесі формувального експерименту. Виокремлення рівнів сформованості, своєю чергою, уможливує диференційований аналіз результатів дослідження, виявлення типових труднощів дітей та обґрунтування педагогічних умов і технологій, адекватних віковим та індивідуальним особливостям дошкільників.

У контексті дослідження *критерій сформованості часових уявлень* дітей старшого дошкільного віку доцільно розглядати як узагальнену ознаку або підставу оцінювання, що відображає певний сутнісний аспект опанування дитиною уявлень про час і дає змогу визначити ступінь їх розвитку. *Показник сформованості часових уявлень* дітей старшого дошкільного віку трактується як конкретний, спостережуваний прояв або характеристика, за якою можна судити про стан і рівень реалізації відповідного критерію в діяльності, мовленні чи поведінці дитини. *Рівень сформованості часових уявлень* дітей старшого дошкільного віку визначається як інтегрована якісна характеристика, що відображає ступінь узагальненості, усвідомленості, системності та практичної застосовності знань і уявлень про час, сформованих у дитини на певному етапі розвитку.

З урахуванням психологічних і педагогічних підходів до структури часових уявлень доцільним є виокремлення *когнітивного, мовленнєво-операційного та діяльнісно-поведінкового критеріїв*. *Когнітивний критерій* відображає рівень засвоєння дітьми знань про часові категорії та закономірності. Його показниками є обсяг і точність уявлень про частини доби, дні тижня, пори року; розуміння послідовності та тривалості подій; усвідомлення часових відношень «раніше – пізніше», «швидше – повільніше», «довго – коротко»; здатність співвідносити події з відповідними часовими орієнтирами. *Мовленнєво-операційний критерій* характеризує здатність дитини вербалізувати часові уявлення та використовувати їх у мовленні й мисленнєвих операціях. Його показниками є правильність і доречність уживання часових понять і прислівників; уміння словесно описувати послідовність подій; здатність пояснювати часові зв'язки між подіями; використання часових понять у зв'язному мовленні. *Діяльнісно-поведінковий критерій* відображає практичне застосування часових уявлень у повсякденній діяльності дитини. До його показників належать уміння орієнтуватися в режимних моментах; здатність планувати власні дії з урахуванням часу; дотримання часової послідовності під час виконання завдань;

прояви довільної регуляції діяльності відповідно до часових обмежень.

На основі визначених показників у межах кожного критерію виокремлюються високий, середній та низький рівні сформованості часових уявлень.

Високий рівень за когнітивним критерієм характеризується системними, узагальненими та усвідомленими знаннями про часові категорії, правильним розумінням послідовності й тривалості подій, здатністю самостійно встановлювати часові зв'язки. За мовленнєво-операційним критерієм високий рівень виявляється у вільному та доречному використанні часової лексики, умінні логічно й послідовно описувати події в часі, аргументовано пояснювати часові відношення. За діяльнісно-поведінковим критерієм високий рівень проявляється у впевненій орієнтації в режимі дня, умінні планувати та регулювати власну діяльність з урахуванням часу, дотриманні послідовності дій без додаткової допомоги дорослого.

Середній рівень сформованості часових уявлень характеризується частковою повнотою та недостатньою стійкістю знань про час, що проявляється у правильному, але ситуативному розумінні часових категорій і зв'язків. Діти в основному правильно вживають часові поняття, проте допускають неточності, потребують навідних запитань або зразків. У діяльності вони здатні орієнтуватися в режимних моментах і виконувати завдання з урахуванням часу, однак їхня самостійність і довільність залишаються обмеженими.

Низький рівень сформованості часових уявлень виявляється у фрагментарних, неузагальнених знаннях про час, нерозумінні послідовності та тривалості подій, труднощах у встановленні часових відношень. Мовлення дітей характеризується обмеженням і неточним використанням часової лексики, неможливістю самостійно описати події в часовій послідовності. У діяльнісному аспекті спостерігається дезорієнтація в режимі дня, нездатність планувати власні дії, порушення послідовності виконання завдань і залежність від постійної допомоги дорослого.

Визначені в дослідженні критерії, показники та рівні сформованості часових уявлень дітей старшого дошкільного віку

створюють науково обґрунтовану основу для проведення ефективної та достовірної педагогічної діагностики. Виокремлення когнітивного, мовленнєво-операційного та діяльнісно-поведінкового критеріїв забезпечує цілісне охоплення структури часових уявлень як складного психолого-педагогічного утворення, що інтегрує знання про час, здатність їх вербалізації та практичне застосування у повсякденній діяльності дитини. Чітко визначені показники до кожного критерію дозволяють операціоналізувати абстрактне поняття «часові уявлення», перевести його у площину спостережуваних і вимірюваних характеристик, що суттєво підвищує точність та об'єктивність діагностичних процедур. Розмежування рівнів сформованості на високий, середній і низький сприяє диференційованому аналізу результатів, уможливує виявлення як типових труднощів, так і потенційних можливостей розвитку дітей, а також створює умови для простеження динаміки змін у процесі формувального впливу. У сукупності це забезпечує внутрішню узгодженість діагностичного інструментарію, відповідність отриманих даних меті й завданням дослідження та підтверджує їх валідність, оскільки вимірюються саме ті характеристики, які безпосередньо відображають рівень сформованості часових уявлень.

Список використаних джерел

1. Бережнева О. Моделюємо час разом зі старшими дошкільниками. Педрада. URL: <https://surl.li/aihggj> (дата звернення: 14.03.2025)
2. Саєнко М. С. Теоретичні основи формування часових уявлень у дітей молодшого шкільного віку. *Наукова думка сучасності і майбутнього : збірник статей учасників двадцятої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції*, Дніпро, 3–11 травня 2018 р. Дніпро : Видавництво НМ, 2018. С. 45–47. URL: <https://surl.li/ofkcol> (Дата звернення: 17.03.2025)
3. Формування уявлень про час і часові відношення у дітей старшого дошкільного віку. URL: <https://surl.li/qblrvw> (дата звернення: 14.03.2025)
Шаран В. Особливості формування часових уявлень у дітей дошкільного віку. Молодь і Ринок, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2020.